

УДК 2:276

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(95).2024.64-72

СОТЕРІОЛОГІЧНИЙ ТА ЕСХАТОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ КОНЦЕПЦІЇ ДОСКОНАЛОСТІ ЛЮДИНИ У ПРАВОСЛАВНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ

В. В. Шпакович*

Стаття присвячена аналізу феномена людської досконалості в контексті православної антропології. Встановлено онтологічну, сотеріологічну та есхатологічну форми досконалості в православній традиції. Визначено, що перша форма досконалості відображає стан першої людини Адама до його гріхопадіння. Сотеріологічна форма характеризує стан людини, яка після гріхопадіння скористалася жертвою відкуплення Ісуса Христа й уподібнилася Богові. Есхатологічна досконалисть є майбутнім станом, який настане після другого пришестя Ісуса Христа. Доведена роль цяви в житті людини після гріхопадіння як невід'ємна частина людської природи, проте ця обставина призводить до негативних наслідків у духовному житті. Православна антропологія підкреслює важливість контролю над цявою у контексті духовного розвитку. На відміну від цяви, здатність до споглядання відіграє важливу роль у присвоєнні імен живим створінням, адже вона дозволяє осмислено зосереджуватися на їхній сутності. Тверезіння, яке дозволяє бачити речі такими, які вони є, також відіграє значущу роль у подоланні цяви як одного з аспектів недосконалого існування людини після гріхопадіння. У молитовній практиці та духовному розвитку ключову роль відіграє контроль над цявою. Споглядання як протилежність цяви може бути відновлено через тверезіння розуму, що є важливим аспектом духовного розвитку. Мрійливість і цява мають складний взаємозв'язок у православній антропології, а контрольована цява може бути ключем до подолання мрійливості та досягнення духовної чистоти. Присутність цяви у людини після гріхопадіння не відповідає початковому задуму Бога щодо людини, оскільки відсутність цяви в структурі душевних сил була властива для Адама та повинна бути відтворена у всіх людях на усіх наступних етапах їх життя. Представлена ідея творчості, яка не послуговується цявою, а заснована на здібності до споглядання. Розкрито взаємозв'язок між різними формами людської досконалості завдяки особливій здібності душі – цяви, їх значенням у духовному становленні людини, а також узгодженням цих форм досконалості з початковим задумом Бога щодо людини.

Ключові слова: православна антропологія, онтологічна, сотеріологічна, есхатологічна досконалисть, людина, цява, мріяння, тверезіння, споглядання.

* Віталій Шпакович / Vitalii Shpakovich, аспірант кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна) demping_vitalik@ukr.net

ORCID: 0009-0007-7158-1817

SOTERIOLOGICAL AND ESCHATOLOGICAL DIMENSIONS OF THE CONCEPT OF HUMAN PERFECTION IN ORTHODOX ANTHROPOLOGY

V. V. Shpakovych

This scientific article is dedicated to the concept of human perfection, which is the subject of research in Orthodox anthropology. The main focus is on human perfection in its various forms, including states of perfection before the Fall (ontological perfection) and after the Fall (soteriological perfection), as well as the future perfection that will be available to humankind after the Second Coming of Jesus Christ and the universal resurrection of the dead (eschatological perfection). The article examines in detail one aspect of human perfection – the absence of imagination, as a faculty of the soul inherent in human nature in a fallen state (after the Fall). It explores the role of imagination in human life, particularly in spiritual development, and the influence of imagination on spiritual growth. Emphasis is placed on the necessity of exercising control over the imagination to achieve perfection through sobriety. This publication also investigates the thought process of the first human, Adam, in paradise, which was not influenced by imagination, highlighting Adam's ability to think through contemplation as an alternative to imagination-based thinking. The study also delves into various aspects of creativity and its relationship with imagination. The article presents the idea of creativity that does not rely on imagination but is based on the ability to contemplate. The overall context of the article is to reveal the interrelation between different forms of human perfection through the prism of the specific faculty of the soul – imagination, its significance in human spiritual formation, and the alignment of these forms of perfection with God's initial plan for humanity. Based on the author's scientific inquiry, several important conclusions are drawn regarding various aspects of the functioning of imagination in the structure of human mental and spiritual faculties and the natural-energy composition of its holistic life activity.

Key words: *orthodox anthropology, ontological, soteriological, eschatological perfection, man, imagination, dreaming, sobriety, contemplation.*

Постановка проблеми. Вивчення релігійних феноменів завжди було актуальною сферою досліджень в галузі соціології, культурології, філософії та релігієзнавства. Православ'я – це конфесія з багатовіковою історією та багатогранною антропологічною доктриною. Її дослідження у православній традиції є актуальним завданням, оскільки воно сприяє кращому розумінню глибоких релігійних переконань, цінностей і поглядів людей у культурному та духовному контексті. У релігійній спадщині православ'я однією з ключових концепцій є феномен досконалості, який має значний вплив на віруючих та сприйняття ними свого місця у релігійному світі. У контексті глобальних викликів і трансформацій, православна антропологія може відкрити нові шляхи розуміння глибоких питань існування людини та її місця у світі. Враховуючи культурно-історичний контекст сучасної цивілізації, де відбувається зростання взаємодії різних

сфер людської діяльності, стає очевидним, що антропологічні дослідження виходять за межі теологічної спеціалізації. Сучасна криза суспільства, яка має багато особливостей, включаючи перегляд уявлень про сутність людини загалом та ідеал досконалості зокрема, продукує складні наслідки. Відмова від абсолютних цінностей може призвести до руйнування ієрархії цінностей роблячи сприйняття людей більш одномірним і обмеженим. Це, в свою чергу, обмежує горизонти мислення та зменшує глибину розуміння суспільства та індивіда.

У православній антропології одним з найважливіших елементів конструювання концепції досконалості людини є опис та порівняння трьох форм стану досконалості як між собою, так і їх порівняння зі станом недосконалості людини, в якому вона перебуває після гріхопадіння. Православні мислителі виокремлюють

три форми досконалості людини, які мають для неї богословсько-екзистенційне значення: досконалість першої людини – Адама, у якій він перебував до гріхопадіння, будучи створеним Богом в раю (онтологічна досконалість); досконалість людини, яка успадкувала від Адама наслідки гріхопадіння, що нівелювало досконалий стан першої людини, створеної Богом в раю, але яка скористалася плодами втілення Боголюдини Ісуса Христа та принесеної Ним жертви відкуплення для відтворення стану досконалості під час свого земного життя перед смертю (сотеріологічна досконалість); стан досконалості, в якому перебуватиме людина після другого пришестя Ісуса Христа, вселенського воскресіння мертвих та страшного суду (есхатологічна досконалість).

Метою статті є дослідження сотеріологічного та есхатологічного вимірів концепції досконалості людини у православній антропології.

Дискусія та результати. Діалектика досконалості людини є досить динамічна та складна, відтак, на думку православних богословів, слід відрізнити один від одного стани досконалості людини в раю до гріхопадіння (онтологічна досконалість), після гріхопадіння (сотеріологічна досконалість, яка досягається людиною у земному житті завдяки втіленню Ісуса Христа та повноті засвоєння плодів Його жертви відкуплення) та після вселенського воскресіння мертвих і страшного суду (есхатологічна досконалість).

Серед усіх якостей, сил та здібностей, якими володіла перша людина до гріхопадіння і які були невід'ємними складовими її онтологічної досконалості, є багато таких, які були нею втрачені внаслідок гріхопадіння, але є лише одна здібність душі, яку перша людина отримала внаслідок гріхопадіння та яка була успадкована усіма її нащадками. Ця здібність є характерною рисою нового стану недосконалого існування, в

якому опинилося людство після гріхопадіння. Цією здібністю є уява.

Отже, до гріхопадіння у Адама та Єви відмічалась відсутність уяви. Ця певна аспектність розумної сили душі є характерною лише для природи людини у стані гріхопадіння, що підтверджує преподобний Никодим Святогорець, який вважав, що: "до гріхопадіння людський розум не мав уяви" [9: 20]. Ієромонах Серафим (Роуз), розвиваючи свій роздум у формі діалогу учня та отця про властивості душі та розуму першої людини Адама, висловлюється прямо та однозначно: "Учень: Чи вчать святі отці, що уява є частиною нашої занепакої природи? Отець Серафим: Так" [11: 396]. У деяких представників православної антропології уява розглядається як "здібність, яка належить до нерозумної частини душі" [7].

Існують також свідчення деяких авторів східної патристики про те, що до гріхопадіння людський розум не був під владою уяви. У преподобного Максима Сповідника ми дізнаємося дещо про цю здатність у зв'язку з первісним станом людини, адже він пише, що до гріхопадіння Адам "не був керований оманливими пристрастями уяви" [8]. Максим Сповідник також додає: "Бо, будучи безпристрасним по благодаті, він (тобто Адам) не був керований насолодою облудних пристрастей уяви" [8].

Преподобний Никодим Святогорець у своєму творі "Невидима боротьба" стосовно уяви першої людини Адама говорить, що "перша створена людина, Адам, був створений Богом без уяви. Його розум, чистий і єдиний, функціонував як розум, і сам по собі не набував враження або форми під впливом відчуттів або від образів чуттєвих речей. Не використовуючи цю нижню силу уяви, він не візуалізував контур, колір, форму чи розміри речей, але за допомогою вищої сили душі, тобто розуму, він розглядав нематеріально, чисто і духовно тільки прості внутрішні принципи істот" [10: 101].

Таким чином, перед гріхопадінням у Адама та Єви не було уяви, але після

гріхопадіння уява стала невід'ємною частиною людської природи. Уява стає притаманною новому, спотвореному гріхом, способу існування людини, включається в структуру її розумово-душевних сил, що зумовлює нездатність сприймати духовну реальність.

Доцільно розглянути ще один важливий момент, який взаємопов'язаний з уявою. Мислителями православ'я приділяється велика увага негативній ролі уяви в контексті духовної практики. Уява розглядається як головний ворог молитви і духовного розвитку через свою здатність породжувати образи під впливом демонічних сил. Тому в навчанні молитовної практики суворо забороняється використання уяви.

Спостереження представників православної антропології за духовним життям людини підтверджує, що уява відіграє ключову роль у формуванні гріховних думок і пристрастей, оскільки вона схильна до впливу духовного зла (диявола). Уява завжди вводить людину в оману і приваблює її до гріховних вчинків. На цій негативній ролі уяви в духовному житті людини фокусується Никодим Святогорець зауважуючи, що "з усіх сил нашої душі саме до уяви диявол має особливу близькість, використовуючи її для спокуси людини... Усі люди, які коли-небудь впадали в гріх або принаду, спокушались уявою" [9: 20].

Відзначимо ще одну характерну цитату з творінь Никодима Святогорця: "оскільки буйна фантазія є винаходом і породженням диявола, то вона для нього є дуже бажана й зручна, щоб нас погубити. Святі Отці справедливо називають її мостом, через який душогубні біси проникають в душу, осідають в ній і роблять її вуликом трутнів, житлом страшних, злих і богопротивних помислів та всяких нечистих пристрастей, душевних і тілесних" [5: 82]. Саме через виразно негативний вплив уяви на душу людини контроль над нею вважається важливим аспектом, як у

молитовній практиці зокрема, так і в духовному житті загалом. Таким чином, православна антропологія підкреслює важливість контролю за уявою, оскільки вона може бути використана дияволом для спокуси та породження гріховних думок і пристрастей. Цей контроль над уявою є ключовим аспектом у молитовній практиці та духовному розвитку.

Однак, тут виникає закономірне питання про те, як Адам міг обходитися без використання уяви, яким чином він мислив до гріхопадіння. Для розуміння цього питання слід звернути увагу на те, якою здатністю володів Адам у раю замість уяви. Такою здатністю було богоодкровенне мислення, засноване на спогляданні. На відміну від сучасного раціонального мислення, розум Адама був здатний до чистого, духовного споглядання, що не потребує використання уяви. Це дозволяло йому безпосередньо сприймати сутність навколишнього світу й отримувати одкровення від Бога без посередництва уяви.

Наприклад, у процесі приведення тварин до Адама для присвоєння їм імен (Буття 2:19-20), він не вдавався до розумового знання, не здійснював пошук у пам'яті підходящих імен, та й узагалі жодним чином не активізував свій розум для логічного міркування про відповідне найменування. Замість цього, Адам уважно розглядав тварин і називав їх миттєво. Він дивився на них і миттєво осягав їхню сутність. При цьому він споглядав сутність розглянутих предметів, незалежно від їхнього онтологічного статусу і через це споглядання йому відкривалася повнота пізнання цих предметів, надана Богом. Безпосереднє бачення суті предметів, яким володів Адам, – це і є розумне споглядання.

Ось що говорить про неушкоджену гріхом споглядальну здатність Адама преподобний Никодим Святогорець: "не вживаючи цієї низької сили уяви й не уявляючи ні обрису, ні вигляду, ні величини, ні кольору цих речей, [Адам] вищою силою душі, тобто чистою думкою, нематеріально й духовно

споглядав лиш чисті ідеї речей або їх смислові значення" [5: 82]. Натомість на думку ієромонаха Серафима (Роуза) "перший створений Адам перебував у стані, який називається тверезіння. Він дивився на речі і бачив їх такими, які вони є. Тут не було "подвійної думки", як у нас, у стані гріхопадіння, Адам не дивився на речі і уявляв щось інше" [11: 85].

Аналізуючи погляди мислителів православної антропології на окреслену проблематику, можна дійти висновку, що у Адама був той стан свідомості, який його нащадки можуть повернути собі, вправляючись у розумному тверезінні, тобто в сердечній молитві. Це той, втрачений Адамом, стан свідомості, який його нащадки знову знаходять у благодатній споглядальній молитві.

Таким чином, розгляд впливу уяви на процес мислення людини дає змогу краще зрозуміти як позитивні (у разі відсутності), так і негативні аспекти (у разі наявності) цієї душевної здатності людини в контексті її духовного розвитку. Адам у раю мислив за допомогою богоодкровенного споглядання, не використовуючи уяву. Це дозволяло йому безпосередньо сприймати сутність оточуючого світу та отримувати одкровення від Бога. У процесі приведення тварин до Адама для присвоєння їм імен, він не використовував розум для логічного міркування або пошуку у пам'яті підходящих найменувань. Замість цього, він уважно розглядав тварин і називав їх миттєво, осягаючи їхню сутність через споглядання. Ієромонах Серафим (Роуз) стверджує, що Адам перебував у стані тверезіння, де він бачив речі такими, які вони є, без "подвійної думки", яка характеризує людей у стані гріхопадіння.

Представниками православної антропологічної традиції також наголошується, що поява у Адама уяви стала наслідком розщепленості мислення та роз'єднаності основних сил його душі, які сталися внаслідок гріхопадіння. Православна антропологія визначає, що до гріхопадіння людська пам'ять була простою та односпрямованою, але

внаслідок цього падіння вона стала багатоскладовою та різноспрямованою. Цей процес поділу і розщеплення сил душі призвів до виникнення оманливої уяви, яка не дає змоги людському розуму осягати справжні сутності речей.

Преподобний Григорій Синаїт пояснює, що причина виникнення у людини некерованого потоку різних, в тому числі і гріховних помислів, а також здатності до уяви "лежить у поділі... [людської] єдиноподібної і простої пам'яті" [6]. Після гріхопадіння пам'ять людини, її здатність мислення стала "з простої – складною і з єдиноподібної – різноманітною" [6]. Разом із цим "втрачена і пам'ять Божя" [6]. Ось ця "складність" є наслідок того, що основні сили душі в людини виявилися роз'єднані. Вони розщепилися, почали працювати незаспоп'язано. У результаті пам'ять, що була спочатку "простою і єдиноспрямованою", спотворилася, "стала багатоскладовою і різноспрямованою" [6]. За тлумаченням Максима Сповідника це пов'язано з роботою уяви, яка, стоїть "між розумом і думкою" [8]. Уява оточує "розум стіною, не дозволяючи йому осягати найпростіші і неувяні сутності тварних істот" [8]. У результаті всього цього саме мислення розщепилося, стало роздвоєним. Це проявляється в тому, що люди бачать перед собою одне, а уявляють про побачене інше, ніж воно є насправді.

Як висловлюється ієромонах Серафим (Роуз), "у нашому занепадому стані уява завжди пов'язана з роздвоєністю мислення... Ми більше не сприймаємо речі такими, якими вони воістину є" [11: 397]. Сприйняття істинне буває можливим тільки "у стані тверезіння, але ми зазвичай не перебуваємо в такому стані" [11: 397]. Так ось, з цієї причини уява й оманлива. Бачимо одне, а уявляємо про нього інше, в результаті виходить самообман. А інакше роздвоєна свідомість і не може мислити, тому що вона не цілісна.

Таким чином, представники православної антропологічної школи, такі як Максим Сповідник і Григорій Синаїт, вказують на те, що уява

розділяє розум і думку, створюючи перешкоду для досягнення абсолютної істини. Цей процес роздвоєння свідомості призводить до того, що людина бачить одне, але уявляє зовсім інше, ніж воно є насправді. Ця роздвоєна свідомість нездатна до істинного мислення, оскільки вона не цілісна і не здатна сприймати речі в їхній істинній природі. Отже уява може спотворити сприйняття реальності, що призводить до самообману та роздвоєного мислення.

Окремо необхідно вказати на взаємозв'язок уяви з мрійливістю. У поглядах православних мислителів на внутрішній духовний розвиток людини виявляється значущість взаємозв'язку між уявою та мрійливістю в контексті антропології. Зокрема, проблема мрійливості, яка витікає з уяви та впливає на стан розуму, є предметом окремої уваги. Мріяння впливає на особистість та робить її вразливою перед іншими негативними впливами, хоча власне й саме по собі мріяння становить негативний вплив, відокремлюючи особистість від чистоти думки та правильних розумових процесів. Ця тенденція викликає певний спротив у православній антропологічній традиції, яка підкреслює важливість відмови від марних мрій.

Показником повного здоров'я розуму є зупинка потоку його мрійливості, бо диявол, як і потім сам Адам, впали в гріх саме від мрійливості. Про це виразними словами говорить Никодим Святогорець: "чоловіковбивця диявол, який сам впав від мрії про рівність з Богом, також і Адама довів до того, що той став мріяти умом своїм про рівність з Богом, і впав через такі свої мрії; і за це із мисленого рівноангельського, розумного, чистого й безобразного життя був вкинутий в це чуттєве, багатоскладове, занурене в образи й мрії життя, в становище нерозумних тварин. Бо бути зануреним в образи або жити в них і під їх впливом — це властивість нерозумних тварин, а не розумних істот" [5: 82–83].

На думку українського дослідника східної патристики О. Марчука

"мріяння робить людину відкритою до негативних впливів" [4: 66]. Разом з тим мріяння протиставляється чистій думці. Думка постає звичайним діянням або породженням розуму, а мріяння – витвором пристрасті. "Та все ж таки тим, які перебувають лише на початку процесу свого духовного оздоровлення" [4: 66]. "Заради покаяння і скрушення, плачу і смирення, особливо ж ради осоромлення безглузлого мріяння..." потрібно "привернути і протиставити мріяння благоліпне, і, змішавши те з цим і через це влаштувавши боротьбу проти нього, вразити його як ганебне і безсоромне та перемогти його велику отримаєш користь від того, що, з непогрішимим міркуванням влаштовуючи свої діла, безглузде мріяння будеш знищувати благоліпним і вражати на смерть ворогів їх же зброєю... Ті ж, які досягли успіху під час довголітнього подвигу, взагалі відкидають всяке мріяння" [3: 416]. Здобутком здоров'я у духовному вимірі, на думку Ісихія Єрусалимського, є стан, "коли немає ніяких мрій в серці, тоді розум стоїть у природному своєму чині, будучи готовим спромогтися до всякого солодкого споглядання, духовного і боголюбивого" [2: 170].

У контексті духовного оздоровлення та дослідження духовної практики, виявляється можливість переосмислення мрійливості через контрольовану уяву. Святоотцівська традиція вказує на те, що відмова від мрійливості має бути здоровою практикою для духовного розвитку, що дозволяє зосередитися на більш важливих аспектах духовного життя. Крім того, зауважується, що ті, хто досяг успіху в духовному подвигу, відкидають мрійливість та зосереджуються на конкретних духовних діяннях та молитві. У рамках православної традиції, здоров'я розуму пов'язується з відсутністю мрій у серці. Це стан, коли розум може сприймати як матеріальне, так і духовне без спотворень, що виражається у спроможності до глибокого споглядання.

Загалом, згідно з вищенаведеними свідченнями мислителів православ'я щодо проблематики мрійливості, уява та мрійливість мають складний взаємозв'язок у контексті православної антропології. Хоча мрійливість може призводити до розслабленості та відвернення уваги від духовних предметів, контроль уяви шляхом тверезіння може допомогти переосмислити цей аспект життєдіяльності людини та зосередитися на важливих духовних цілях. Подолання мрійливості через тверезіння розуму стає важливою складовою духовного розвитку у рамках православної традиції.

Таким чином, мрійливість, що випливає з уяви, може впливати на стан розуму і робити його вразливим перед сторонніми впливами. Це може відокремлювати людину від чистоти думки та розумових процесів, що суперечить духовним цінностям. Святоотцівська традиція православ'я підкреслює важливість відмови від марних мрій та зосередження на духовних цілях. Ті, хто досяг успіху в духовному подвигу, відкидають мрійливість та зосереджуються на конкретних духовних діяннях та молитві. Контрольована уява може допомогти переосмислити мрійливість та зосередитися на важливих духовних цілях. Відмова від мрійливості через тверезіння розуму є важливою складовою духовного розвитку в рамках православної традиції. Отже, мрійливість і уява мають складний взаємозв'язок у православної антропології. Подолання мрійливості через контрольовану уяву стає важливим етапом у духовному розвитку, спрямованому на досягнення чистоти думки і зосередження на духовних цілях.

Перелічені вище ідеї мислителів православної антропології щодо негативної ролі уяви в житті людини справляють бентежне враження на традиційне розуміння творчості, яке побутує зазвичай у суспільній свідомості, як результату діяльності, що переважно ґрунтується на здатності уяви.

Незважаючи на це поширене уявлення, згідно вченню православних мислителів, творчість усе ж таки залишається можливою навіть без активної участі уяви. У контексті православної антропологічної традиції, істинна творчість являє собою співтворчість із Богом, коли людина, будучи натхненною Божественним одкровенням, породжує в акті творіння щось нове, чого не існувало раніше. Така творчість не залежить від оманливої уяви, а радше є вираженням Божественної всемогутності. Подібна творчість черпає свої творчі сили не з уяви, а з нічим необмеженого потенціалу Божественного всезнання. Прикладом такої творчості може слугувати акт найменування тварин, про який йдеться в книзі Буття (Буття 2:19-20). Незважаючи на відсутність на той момент уяви у Адама, він, проте, продемонстрував здатність до творчості через акт найменування тварин.

Слід особливо підкреслити, що в традиційній парадигмі православної антропології богословське розуміння творчості завжди пов'язане з поняттям співтворчості з Богом, що дає змогу розглядати творчий акт не тільки як індивідуальний прояв однієї особистості, а й як синергетичний процес.

Виходячи з вищенаведеного, доходимо висновку, що справжня творчість не обов'язково залежить від функціонування уяви. Для всіх форм справжньої творчості найважливішим є внутрішнє одкровення і натхнення від Бога, ніж візуальна уява. Прикладами такої творчості є письмові праці пророка Мойсея та інших пророків часів Старого Заповіту, іконописні роботи преподобного Аліпія Києвопечерського, музичні гімни преподобного Романа Солодкоспівця, що втілили богоодкровенні істини в різних матеріальних формах. Богоодкровенний зміст завжди знаходить для себе матеріальні форми втілення.

Тож онтологічна досконалість Адама в раю в аспекті відсутності уяви стає в новозавітну еру аспектом сотеріологічної досконалості будь-якої людини, яка досягла до своєї смерті

повноти уподібнення Ісусу Христу через засвоєння плодів Його жертви відкуплення, а також стає аспектом есхатологічної досконалості тих людей, які після воскресіння мертвих засяють як сонце в царстві Отця їх небесного (Матея 13:43). Підсумовуючи усе вищенаведене, можна констатувати, що відсутність уяви у структурі природно-енергійного набору компонент цілісної життєдіяльності людини відповідає початковому задуму Бога щодо неї.

Висновки. Православна антропологічна традиція пропонує глибокий аналіз ролі уяви в мисленні та творчості людини, наголошуючи як на її оманливій природі, так і на можливості досягнення істинної творчості через споглядальну співтворчість із Богом. Таким чином, справжня творчість не обов'язково залежить від функціонування уяви. Внутрішнє одкровення і натхнення від Бога є основою справжньої творчості. Творчість людини повинна бути співтворчістю з Богом, вираженням Божественної всемогутності. Прикладами творчості без уяви слугують письмові праці пророків, іконописні роботи та музичні гімни преподобних, які втілюють богоодкровенні істини в різних матеріальних формах. Адам у раю мислив не через використання уяви, а завдяки богоодкровенному спогляданню, що дозволяло йому

безпосередньо сприймати сутність речей. Це становище відрізняється від сучасного розуміння мислення, яке часто базується на використанні уяви та розуму.

Православні мислителі наголошують на важливості внутрішнього духовного наповнення і натхнення в творчому процесі, вказуючи на співтворчість з Богом як ключовий аспект справжньої творчості. Уява ж, згідно з православною антропологією, може бути джерелом спотворення реальності та перешкодою до правильного розуміння навколишньої дійсності. Таким чином, можна констатувати, що уява грає значну роль у духовному житті людини в контексті православної антропології.

Аналізуючи погляди мислителів православної антропологічної традиції про досконалість першої людини Адама, яка виражалась в одному з таких її аспектів як відсутність уяви, беручи до уваги їхні постійні заклики до умертвіння цієї здібності шляхом тверезіння, доходимо висновку, що набутий у результаті гріхопадіння нащадками Адама – усім людством стан недосконалості, який в межах цього аспекту характеризується наявністю уяви в структурі розумово-душевних сил людини після гріхопадіння, має потенціал до регресії, тобто повернення у свій початковий онтологічний стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2007. 1407 с.
2. Ісихій Єрусалимський. До Феодула душекорисні та спасительні слова про тверезість і молитву. *Добротолюбіє*: в 5 т.; [пер. Філарета (Денисенка)]. К.: Вид. відділ УПЦ КП, 2009. Т. 2. С. 167–217.
3. Калліст Ксанфопул, Ігнатій Ксанфопул. Повчання безмовникам у сотні глав. *Добротолюбіє*: в 5 т. [пер. Філарета (Денисенка)]. К.: Вид. відділ УПЦ КП, 2009. Т. 5. 454 с.
4. Марчук О. Т. Концепція духовного здоров'я в антропології східної патристики: дис. канд. філос. наук: 09.00.11. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 220 с.
5. Никодим Святогорець. Невидима боротьба. [Пер. з рос. Б. Матковський]. Львів: Свічадо, 2007. 212 с.
6. Orthodox Church Fathers. *Patristic Christian Theology Classics Search Engine*. URL: <https://orthodoxchurchfathers.com/fathers/philokalia/st-gregory-of-sinai-on->

commandments-and-doctrines-warnings-and-promises-on-thoug.html (дата звернення: 18.02.2024).

7. Damascene J. An Exposition of the Orthodox Faith. URL: <https://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> (дата звернення: 18.02.2024).

8. On difficulties in the Church fathers: The ambigua. URL: <https://archive.org/details/ondifficultiesin0001maxi> (дата звернення: 18.02.2024).

9. Nicodemus. A Handbook of Spiritual Counsel. Trans. Peter A. Chamberas. New York: Paulist, 1989. P. 150.

10. Nicodemus. Unseen warfare. English trans. E. Kadloubovsky and G. E. H. Palmer, Crestwood, N. Y.: St. Vladimir's Seminary Press, 2000. P. 149.

11. Rose S. Genesis, creation, and early man: the Orthodox Christian vision; edited by Hieromonk Damascene. 2nd ed. Platina, Calif.: St. Herman of Alaska Brotherhood, 2011. P. 1143.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Biblia. Knygy Sviashchenoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. (2007). [The Bible. Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. K.: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu (in Ukrainian).

2. Isykhii, Yerusalymskyi. (2009). Do Feodula dushekorysni ta spasytelni slova pro tverezist i molytvu. [To Feodula, soul-helpful and saving words about sobriety and prayer]. *Dobrotoliubiie*: v 5 t.; [per. Filareta (Denysenka)]. K.: Vyd. viddil UPTs KP. T. 2. S. 167–217 (in Ukrainian).

3. Kallist, Ksanfopul, Ihnatii, Ksanfopul. (2009). Povchannia bezmovnykam u sotni hlav. [Teaching the mute in hundreds of chapters]. *Dobrotoliubiie*: v 5 t. [per. Filareta (Denysenka)]. K.: Vyd. viddil UPTs KP. T. 5 (in Ukrainian).

4. Marchuk, O. T. (2017). Kontseptsiiia dukhovnoho zdorovia v antropologii skhidnoi patrystyky. [The concept of spiritual health in the anthropology of Eastern Patristics]. *Dys. kand. filos. nauk: 09.00.11. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv* (in Ukrainian).

5. Nykodym, Sviatohorets. (2007). Nevydyma borotba. [Invisible struggle]. [Per. z ros. B. Matkovskiy]. Lviv: Svichado (in Ukrainian).

6. Orthodox Church Fathers. *Patristic Christian Theology Classics Search Engine*. URL: <https://orthodoxchurchfathers.com/fathers/philokalia/st-gregory-of-sinai-on-commandments-and-doctrines-warnings-and-promises-on-thoug.html> (last accessed: 18.02.2024) (in English).

7. Damascene, J. An Exposition of the Orthodox Faith. URL: <https://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> (last accessed: 18.02.2024) (in English).

8. On difficulties in the Church fathers: The ambigua. URL: <https://archive.org/details/ondifficultiesin0001maxi> (last accessed: 18.02.2024) (in English).

9. Nicodemus. (1989). A Handbook of Spiritual Counsel. Trans. Peter A. Chamberas. New York: Paulist (in English).

10. Nicodemus. (2000). Unseen warfare. English trans. E. Kadloubovsky and G. E. H. Palmer, Crestwood, N. Y.: St. Vladimir's Seminary Press (in English).

11. Rose, S. (2011). Genesis, creation, and early man: the Orthodox Christian vision; edited by Hieromonk Damascene. 2nd ed. Platina, Calif.: St. Herman of Alaska Brotherhood (in English).

Receive: March 11, 2024

Accepted: April 08, 2024